

BİLİM VE ULUSALLIK

**25 Nisan 2005 tarihinde yapılan Serhat Özyar Yılın Genç Bilim insanı Ödül Töreni'nde Seçici kurul üyesi Prof Dr. Semih Bilgin tarafından yapılan konu ma metni. Konu ma metni ayrıca makale olarak Bilim ve Ütopya Dergisi'nin Mayıs 2005 sayısında da yayınlanmıştır.*

Prof. Dr. Semih B LGEN
ODTÜ Enformatik Enstitüsü
Semih-Bilgen@metu.edu.tr

Yeri doldurulamayacak bilim insanı Serhat Özyar'ı andı ımız bu günde birlikte olmaktan onur duydu um de erli bilim insanları, aydınlar, ö renciler, dostlar, hepimizi saygıyla selamlıyorum.

Bilim ve sanat, insan yaratıcılı ının alanıdır. Verili ko ulların çevremizdeki ku atmasının ötesine bunlarla geçerez. Bunlarla kendi varolu ko ullarımızı dönü türür, yeniden yaratırız. Sanat güzelli i yaratır; varlı ımızın anlamını sorgular, giderek olu turur. Felsefe, bilimle sanatın arasındaki köprüdür; ikisine de can verir. Bilim de sanat da insanın do a ile, varolu ile hesapla masıdır. Sanat ile do anın güzelli ine e ko ar, bilim ile onu anlarız. Bilimden yola çıkarak do ayı dönü türme çabası teknolojiyi do urur.

Sanatta insan tek ba ınadır. Sanatçı yalnızdır. Felsefe ile sorguladı ı varolu un kar ısında, dinlerin tanrı dedi i yaratıcının rakibidir. Tanrı nasıl yarattı ını hiçbir hakemin, ele tirmenin görü ünü almadan yaratırsa sanatçı da güzeli, anlamlıyı sunarken yalnızdır. Ya am birikiminden, kültürden beslenir, sonra kendi ürününü ortaya koyar. Kendisinden önceki sanatçıları tanır, yapıtlarını inceler, ama yaratım sancısını yalnız çeker. Yalnızlık onun trajedisi ve gücüdür. Ele tirmenin görü ü ancak sonradan anlamlıdır; yaratım öncesinde göz önüne alınırsa ortaya çıkan yapıt yaratıcı olmaz, olsa olsa pazarda de erli olabilir. Gerçek sanatçıyı, sanatta kalıcılı ı belirleyen yaratıcının yalnızlı ıdır.

Ba langıçta bilim adamları da yalnızdı. Bir Thales, bir Copernicus ya da bni Sina, do a kar ısında yalnızca kendi akıllarına, bir de kendilerinden önceki bilginlerin yaratılarına güvenebiliyorlardı. Geçen yüzyılda bile bir

Einstein, okulda ba arısız olacak kadar ba ımsız, giderek uyumsuz olabilme gücüne sahipti. Gerçek bilim adamı o en yaratıcı anda yine yalnızdır. arlatanlıkla suçlanmak, makalesinin, tezinin reddedilmesi gibi tehlikelere gö üs gemesi gerekebilir. Ama do anın henüz anla ılamayan karanlıklarını inceleyen gerçek bilim artık büyük ölçüde örgütlü ara tirmalarla yapılabiliyor. Belki bilim adamı yine yalnız, ama artık yıldızlara bakıp de ne iyle kumlara yazı yazmıyor; yalnızlı ını yüzlerce, belki binlerce ara tirmacının arı gibi çalı tı ı ara tırma kurulu larının ı il ı il laboratuvarlarında bilgisayar ba ında ya ıyor. O en yaratıcı ana ula mak için son derece örgütlü çok sayıda ara tirmacının birikiminden yararlanmak zorunda.

Sanatın ve bilimin evrenselli i tartı ılmaz. Bireyselden, yerelden evrensele ula mak, sanatçının özlemidir. Sanat yapıtı tüm insanlara seslenir; insanlı ı kucaklar. Yüzlerce yılın, binlerce kilometrenin ötesinden yüre inize ya amin anlamını fısıldar. Bilimin sonuçları, do anın anla ılması nasıl yerel kalabilir? Do anın ulusu olur mu? Uzayı, galaksileri, dünyayı, atom altı parçacıkları inceledi inizde vardı ınız sonuçlar, karanlıklara tuttu unuz ı ıkla ortaya çıkardı ınız gerçek birilerine ait olabilir mi? Gerçek evrenseldir. Ulusal gerçek, ya da ulusal bilim olabilir mi? Bilimin sonuçları evrenseldir.

Sanat yapıtı yine evrenseldir, ama sanatçının yaratıcılı ı insan birikiminden, kültürden beslenmek zorundadır. Anlam bu toplumsal temel üzerinde olu ur. Ulusal sanat, gerçek sanatsa, sahip oldu u kültürel köklerden beslenmi yaratıcının evrensel de er ta ıyan yaratısı demektir. Evrensel müzi i yorumlayan sanatçı için de, sanat yapıtı yaratan için de bu böyledir.

Pekiye ulusallık hiçbir anlam ta ımıyor mu? Ulusal sanat, ulusal bilim yalnızca sı politikacıların, birtakım devlet yöneticilerinin söylevlerinde kullanılan kli elerden ba ka hiçbir ey de il mi?

Hayır. Ulusallık bugün evrensel sanat yapıtı üretebilmenin de evrensel de er ta ıyan bilimsel çalı maların da destekleyici bir ö esidir. Olmazsa olmaz ko ulu de il belki, ama evrenselli e giden yoldaki çok belirleyici bir adım olarak görüyorum ulusallı ı. Bilimsel ara tırmaların sonuçları evrensel, ama ortaya anlamlı bir bilimsel sonuç koyabilmek için yapılan çalı ma örgütlü olmak, sa lam kurumsal, giderek toplumsal kökenlere dayanmak zorundadır.

Bilimsel çalı malarda ulusallıktan söz edilemeyece ini savunanları destekleyen örnekler yok de il. Bir CERN (Avrupa Nükleer Ara tırmalar Merkezi), ESA (Avrupa Uzay Ajansı) ulus ötesi ara tırma kurulu ları. Ama bunların yanısıra ulusal ara tırma kurumlarının da evrensel bilim üretimindeki yerlerinin ne denli önemli oldu u tartı ma götürmez. O en tanımı Batı üniversitelerinin her biri birer ulusun damgasını ta ımıyor mu?

Dahası, günümüzde evrensellik çabası, o denli kolayca tek tipli in sı lı ına yol açabiliyor ki! Dünyanın her yerinde bilime evrensel katkı yapaca ım derken gerçek bilim insanlarının sı taklitçileri konumuna dü en öyle çok iyi niyetli zavallı var ki! Sanatta da öyle de il mi? Bir yaratıcının nice benzeri çıkmıyor mu? Ama gerçek yaratıcı, o yalnızlık trajedisıyla elde etti i özgünlü üne borçlu de il mi kazandı ı evrensel saygıyı? Bilimde taklitçilik sanattan çok daha yaygın. Bilim gündemi, çok büyük kaynaklarla beslenen birtakım ba arılı ara tırma kurulu larında belirleniyor, di erleri onların ardından nefes nefese ko up üç be yayın, bir iki atıf koparabilmek için çırpınıyor.

te ulusallık, günümüzde yaratıcılı a ortam olu turabilecek en küçük örgütlülük düzeyi olarak önem kazanıyor. Belki bir zamanlar Miletos kenti ba lıba ına bir kültür potasıydı; sanat ve bilim orada hızla geli ti. Belki ortaça Asyasında bir Ta kent, bir iraz bilimin, sanatın yuvası olabildiler. Ama bugün artık kentler de bölgeler de bilimde bireysel yaratıcılı ı ye erdebilecek yeterli zenginli i,

örgütlenmi gücü sa layamıyor. ABD'nin California eyaletindeki Silikon Vadisi bile aynı ülkenin do u kıyılarından ve askeri harcamalarından gelen talep olmadan, yine do udaki MIT gibi dev ara tırma kurulu larının deste ini sa lamadan elektronik teknolojisinde 20.ci yüzyılın son çeyre inde gerçekle tirdi i göz alıcı ba arılara ula amazdı. Günümüzün "yıldız" Amerikan üniversitelerinin hangisi ulusal devletin kamusal ara tırma kaynaklarıyla beslenmiyor? Bili im teknolojisinin son otuz yılda gerçekle tirdi i patlamanın arkasında ulusal askeri harcamalar yok mu? En az ulusal düzeyde örgütlenme, kurumsal destek ve parasal kaynak zenginli i, bugün evrensel nitelikte bilimsel çalı ma yapabilmenin zorunlu ko uludur. Özellikle de bilim gündemini olu turmak için, taklitçi sı çabalar yerine gerçek bilimsel ara tırmalara giri ebilmek için gereken kritik kütle, artık ulusal düzeyin altında yakalanamamaktadır. Belki yakın gelecekte, ulusal düzeyde de yakalanamayacak. Bugün birçok ulus ötesi sanayi ve ticaret kurulu unun yıllık cirolarının dünyadaki nice ulusun ekonomilerinden büyük oldu unu biliyoruz. Bu büyük irketlerin nice saygın üniversitenin bilimsel ara tırmalarını en hafif deyi le yönlendirmekte oldukları, bunun ciddi etik sorunlara yol açacak boyutlara ula tı ı da biliniyor. (ör.bkz. I.Warde, "For Sale: US Academic Integrity", Le Monde Diplomatique, English Ed., Mart 2001) te tam da öyle oldu u için artık bilime gerçek evrensel katkı yapabilmek ancak ulusal düzeyde örgütlenme ile olanaklı. Özgün olabilmek, yaratıcılık çerçevesini çatabilmek, evrensel gerçe e yepyeni bir ık tutabilmek için, küreselle menin her yolla zorladı ı tek tip sı la maya direnebilmek için bugün dayanabilece imiz en küçük ölçek ulusallık ölçe idir. Belki sanatta bir New York, bir Paris, bir stanbul, giderek bir Ankara, Bursa ya da Diyarbakır hala bireysel yaratım ate ini harlandırarak kültürel zenginli e sahip kentler; ancak bilim ölçe i en az yüz yıldır kentler düzeyinin çok üzerine çıkmı bulunuyor.

Ulusal ölçe in altındaki bilim artık en iyimser bakı la amatör bilimdir; bu ölçe in üzerindeki bilimin ise, küresel egemenli ini perçinlemek çabasındaki tek ulus devletin ve ulus ötesi kurulu ların saldırısı altında onun hizmetine girerek yaratıcılık ansını yitirme tehlikesi gittikçe artmaktadır.

Peki ulusal ölçekteki bilim örgütlenmeleri do anın, ya amın gerçeklerinin bilimsel yöntem ve yakla ımla ara tırılmasının, ya da bilimde yaratıcılı ın güvencesini sa lar mı? Elbette hayır! Küresel saldırı en çok da ulusal ölçekteki kararları etkilemektedir. Örne in stratejik yatırımlarda (santrallar, üretim kompleksleri, vb) yatırımcıların kendi önceliklerini geçerli kılmak için nasıl çaba gösterdikleri, nice toplumsal maliyeti nasıl görmezden geldikleri (ör.bkz. D.Martin, "Exporting Disaster: The Cost of Selling CANDU Reactors", The Nuclear Awareness Project, Kasım 1996, (http://www.ccnr.org/exports_2.html) özellikle Çin, Endonezya, Romanya, Güney Kore ve Türkiye'ye Kanada yapımı nükleer reaktör teknolojisini yerle tirmek için kullanılan oldukça "kirlili" yöntemlerin belgeleriyle göz önüne serildi i Bölüm 2 bu bakımdan çok ilginçtir) bilinmektedir. Yukarıda ABD üniversitelerindeki ara tırmalarda büyük irketlerin yönlendirici konumunu tartı an I.Warde'nin makalesine de inmi tik. Bu irketlerin yalnız ABD'de benzer giri imlerde bulundu unu dü ünemeyiz. Di er ülkelerde de birçok ara tırma kurulu unda aynı irketlerin ara tırma konularını belirlemesi, istediklerini desteklemekle kalmayıp istemediklerini her yolla engellemeleri de ola an dı ı de ildir. Büyük irketlerle ulusal politikalar arasındaki içli dılı ili kiler gün geçtikçe daha çarpıcı boyutlarıyla su yüzüne çıkmaktadır. Bugünkü ABD Ba kanı G.W.Bush ailesinin Suudi Arabistan petrol irketleriyle ki isel ba lantılarından (bkz. Michael Moore, "Fahrenheit 9/11" filmi) Aspartam isimli kanser yapıcı maddeyi üreten irket yöneticilerinin uluslararası politikalarındaki belirleyici etkilerine (bkz. A.Constantine, "Nutrapoison", ZNET, 26 Haziran 2003, (<http://www.zmag.org/content/showarticle.cfm?SectionID=10&temID=3960>)) kadar nice örnek bu ili kilerin küreselle me ba lamında dünyamızı nasıl yönlendirdi ini ortaya koymaktadır. Dünyanın tüm ülkelerinde üniversiteler, ulus ötesi irketlerin ara tırma desteklerinden pay kapmak için

kıyasıya sava ım vermektedir. Bütün bunlar, ulusal örgütlenme ve desteklerin de bilimde ba ımsızlık kazanmak için asla yeterli olmadı ını göstermektedir. Burada belirtme e çalı tı ımız, bugün ulusallı ın bilimde ba ımsızlı ı ve yaratıcılı ı korumak için yeterli de il, ancak bunun için gerekli en alt örgütlenme düzeyi oldu udur. Ya adı ımız hızlı küreselle me furyası içinde çok yakında ulusal düzeyin de üstündeki örgütlenmelerin zorunluluk kazanmak üzere oldu unu gösteren belirtiler de az de ildir.

Söylenceye göre bastı ı yeri ezip geçen yenilmez korkunç dev Calut, genç Davut'un köyüne saldırmak üzeredir. Davut, devin tek zayıf noktası olan alnının üstündeki göze ni an alır, sapanıyla savurdu u ta la onu yere serer. Büyük rönesans sanatçısı Michelangelo, kilise bahçesine atılmı , çatlak, i e yaramaz denilen mermer kütlesinden e siz ba yapıt Davut yontusunu yaratır; yenilmez sanılan kötülü ü alt eden insanın güzelli ini ortaya koyar. Michelangelo'nun Davut'u, elleriyle, eme iyle zafer kazanmı tır; gururludur; alçakgönüllüdür; ve yalnızdır.

Küresel Calut'a kar ı koyabilmek için bilim adamının ulusal Davut'a gereksinimi yok mu?

Serhat Özyar Yılın Bilim nsanı ödülünü kazanan bilim insanlarını kutluyor, tüm katılımcılara içtenlikle te ekkür ediyor, saygılarımı sunuyorum.

